

'Vraagt een bon' (deel 2)

J.W. Hagenbeek †

Bewerkt door C. Vissenberg en J. van Eijck

VERHALEN ROND HET TOLHUIS AAN DE ELSPETERWEG 1863 – 1939

Een gevaarlijke mededinger.

Op een klein stukje papier werd aan de burgemeester en wethouders van de gemeente Ermelo (Ermelo en Nunspeet vormden samen één gemeente) te Nunspeet medegedeeld dat Gerardus Hagenbeek solliciteerde naar de baan van tolgaarder en dat hij de tol wilde pachten voor een jaarlijks bedrag van f 2.850,—. Natuurlijk werden de namen van de borgen niet vergeten en eindigde de brief met de meeste hoogachting enz. De enveloppe werd zorgvuldig dichtgeplakt en zo toog Gerardus op weg naar het gemeentehuis. Maar o schrik!

Daar zag hij iemand fietsen die net zo min als Gerardus op een zo door de weekse dag op het dorp kwam. Zou die soms ook meedoen aan de inschrijving? Dat was wel haast zeker en er werd gezegd dat hij aardig goed bij kas zat. Die zou vast wel hoger inschrijven dan het bedrag dat Gerardus op zijn briefje had staan. Wat te doen? Goede raad was duur. Gerardus stapte van de fiets en beraadde zich. De rimpels in zijn voorhoofd vermeerderden zienderogen. Opeens wist hij het. Midden in het dorp was een boekwinkel. Vlug er heen en een enveloppe met een vel papier gekocht. De enveloppe met het adres van het gemeentebestuur er op werd open gemaakt en een nieuwe inschrijving opgesteld, vijftig gulden hoger. Op de nieuwe enveloppe het adres en toen naar het gemeentehuis. Met een diepe zucht liet Gerardus de enveloppe in de brievenbus glijden op hoop van zegen.

Gerardus Hagenbeek en zijn vrouw Willemetje Boeve en hun twee oudste kinderen Christina G. en Lubbert.

Enige dagen later werden de resultaten van de inschrijving in het gemeentehuis openbaar gemaakt. De spanning kon gesneden worden. Gerardus keek eens om zich heen wie de andere gegadigden waren. Ja, hij had het wel goed gezien. De persoon, waarvan hij vermoedde dat hij in zou schrijven, was er ook bij. De gemeentesecretaris begon met de bekendmaking van het laagste bedrag waarvoor ingeschreven was en hij ging, op tergend langzame manier, steeds verder omhoog. Nog altijd was Gerardus er niet bij, de hoop groeide. Tenslotte kwam de hoogste bieder uit de bus; het was Gerardus! Ja, hij kreeg wel even een kater toen hij vernam, dat hij f 300,— boven nummer twee zat. Die f 50,— had hij er niet bovenop behoeven te zetten, maar ja, hij was het die de tol voor drie jaren gepacht had. Nog even was er weer de spanning toen de gemeentesecretaris mededeelde dat de gemeenteraad zou moeten beslissen over de uiteindelijke gunning, maar och, de gemeente had ook liever het vlees dan de botten en

zou het de hoogste inschrijver wel gunnen. Verheugd, maar toch ook wel met enige vrees voor de toekomst, fietste Gerardus naar 'de Fluite' waar Willemkje in spanning op de uitslag zat te wachten. Dat werd opnieuw een druk overleggen, 's avonds, ook met de oudste kinderen uit het grote gezin van Gerardus en Willemkje; ze hadden namelijk 10 kinderen en 2 pleegkinderen, waarvan 1 zoontje jong was overleden.

In de plaatselijke krant stond het navolgende bericht: *"Ter uitvoering van het raadsbesluit van 26 april 1923, waarbij werd goedgevonden het recht van tolheffing op den grindweg Nunspeet-Vierhouten-Elspeet voor 3 jaar te verpachten werd 14 mei 1923 een openbare inschrijving gehouden voor eventuele gegadigden. Ingeschreven werd door de volgende personen tot de navolgende bedragen: 1. G. Hagenbeek Nunspeet fl. 2900,=; 2. W. Hendriks Epe fl. 2600,=; 3. W.H. Bruijnes Nunspeet fl. 2532,=; 4. C. Hulsman Speuld fl. 2350,=; 5. B. Hoksbergen Nunspeet fl. 2312,50; 6. D. Kisjes Nunspeet fl. 2300,=; 7. Wed. G. den Herder fl. 2300,=; 8. J. Franken Hzn. fl. 1950,=; 9. E. v.d. Ham Doornspijk fl. 1712,=; Door den hoogsten inschrijver zijn als borgen gesteld: J. Hutten en G. Fidder, beide wonende te Nunspeet."* En zodoende werd aan G. Hagenbeek met ingang van 1 juni 1923 de pacht van de Tol aan de Elspeterweg gegund.

In gemeentedienst.

Vanaf 1 juli 1922 was Gerardus op 'mondelijke arbeidsovereenkomst' in dienst genomen bij de gemeente als arbeider. Daarvoor had hij allerlei beroepen uitgeoefend; van postbode tot groenteman. Natuurlijk kon je van de opbrengsten van de tolgeden alleen niet leven, zeker niet met zo'n hoge pachtsom. Ja die pacht. Het hele dorp sprak er over. "Wat mankeert Gerardus nou, dit konden zijn laatste sprongen wel eens wezen." Maar Gerardus en Willemkje zetten door, ze hadden wel vaker in moeilijke omstandigheden verkeerd. Er kwam nog wel een moeilijkheid bij, toen een van de zes zonen een ongeluk kreeg, en lange tijd het bed zou moeten houden. Er werd besloten, dat de twee oudste kinderen voorlopig 'de Tol' zouden gaan doen, terwijl het overige deel van het gezin nog even op 'de Fluite' bleef wonen.

Bij de Tol aan de Elspeterweg rechts met het kind op de arm Willemkje Boeve.

Het liep in het begin nog niet zo geweldig met de opbrengsten van de tol. Maar toen er een feestdag was kwamen de auto's opzetten en 's avonds telden Gerardus en Willemetje met zeer tevreden gezichten de opbrengst. Toen vond de verhuizing plaats en het hele gezin kwam in het tolhuis wonen. De huizen werden in die tijd nog met letters aangeduid, met daarachter het nummer.

Zo was het tolhuis gevestigd op LL 18, later gewijzigd in Elspeterweg 63. Het bedienen van de tol werd zo geregeld, dat overdag Willemetje, af en toe geassisteerd door twee dochters, de tolgelden in ontvangst nam en dat Gerardus 's nachts dienst had, want dag en nacht moesten de tolgelden in ontvangst genomen worden en de tolboom open en dicht gedaan. De weg waarover het verkeer zich bewoog was een grindweg en in droge perioden was het stof niet van de lucht. Wanneer een automobilist 'de aardigheid' had in volle vaart te komen aanrijden om dan ineens plotseling te remmen, stond de tolgaarder in wolken van stof.

's Avonds werd de grote petroleumlamp, welke midden op de tolboom stond, aangestoken en steeds moest worden gecontroleerd of hij nog wel brandde.

Het gezin van tolgaarder Gerardus Hagenbeek voor het tolhuis.

Toch kwam het af en toe voor, dat de boom stuk gereden werd. Op een nacht schrok het tolgaardersechtpaar wakker door een geweldige knal. Gerardus sprong het warme bed uit, schoot in het klompenportaal zijn oude legerjas aan en spoedde zich naar buiten. Daar lag de grote tollantaarn op de grond en de uitvloeiende brandende petroleum verspreidde een spookachtig licht tegen een donkere achtergrond van zacht wuivende dennenbomen. Gerardus keek spiedend om zich heen maar hij zag verder niets, dat op de aanwezigheid van een auto of motorfiets wees. Er heerste een doodse stilte van iedere nacht. Maar opeens een zacht geroep. Het kwam uit het naast de weg gelegen aardappelland. Snel begaf Gerardus zich naar de plaats waar het geluid vandaan kwam, en ja, het geroep herhaalde zich. "Tolgaarder, help me even." De ogen van Gerardus waren langzamerhand aan het don-

ker gewend en hij bespeurde tussen de aardappelplanten de omtrekken van een motor, met daarnaast een man. Vlug handelen was geboden en dat was, de onfortuinlijke motorrijder overeind te helpen. Het viel niet mee en nu bleek Gerardus al snel hoe de vork in de steel zat. Een wolk van alcoholische dampen kwam hem tegemoet. Met de slingerende figuur aan de arm liep Gerardus naar zijn woning terug. Hij herkende de man, die toch nog niet zo dronken was, dat hij na wat op verhaal te zijn gekomen, aan de tolgaarder vroeg geen ruchtbaarheid aan het 'ongelukje' te geven. Gerardus beloofde het, op voorwaarde dat de man alle kosten van herstel van tolboom en lamp zou betalen. De man beloofde het graag en met behulp van het licht van een stallantaarn begaf het tweetal zich weer naar de motorfiets. Wonder boven wonder bleek er weinig aan te mankeren. Na veel moeite werd de motor gestart en ging de man huiswaarts, zij het ook heel langzaam rijdend en met slingerende gang. Gelukkig voor hem was er in die tijd praktisch nog geen alcoholcontrole. Na enige tijd meldde de onfortuinlijke motorrijder zich om zijn schuld te voldoen. De kosten vielen hem lelijk tegen maar toch was hij de tolgaarder dankbaar, dat deze niets over het voorval had losgelaten. (wordt vervolgd).
